

چکیده: بخشی از کتاب الکافی به عنوان یکی از منابع متقدم و چهارگانه حدیثی شیعه مرتبط با مباحث فرامتنی قرآن یا همان روایات قرآن - شناسی است که در مقاله پیش رو بررسی و تحلیل شده و مورد اعتبار سنجی محتوایی قرار گرفته اند. نتیجه آنکه کلینی به نحو مقتضی به این روایات عنایت داشته و روایات خاصی را در این باره برگزیده است. هر بخش از آن مباحث مهم و کاربردی در بردارد که در مقاله بیان شده است. ایشان در یک نگاه کلی اطلاعات حدیثی مهم و مورد اعتماد و قابل توجهی را در باره قرآن کریم به متأخرین و حتی هم عصران ارائه کرده است.

کلیدواژه ها: احادیث اهل بیت؛ روایات تفسیری؛ قرآن - شناسی؛ کلینی؛ اصول الکافی.

□

□

1. مقدمه

اطلاعات این از بخشی بردارند در مختلف موضوعات در مهم اطلاعات که هستند ارزشمندی منابع بیت اهل احادیث □ □ مباحث مرتبط با قرآن کریم است. کتاب اصول الکافی کلینی به عنوان یکی از کتب متقدم و معتبر از اهمیت ویژه □ ای بین علماء امامیه برخوردار است، از این رو در این مقاله به تحلیل و بررسی روایات قرآن شناخت اصول الکافی پرداخته شده است. بنابراین مسئله اصلی در این مقاله، فهم ویژگی □ ها، کارکرد ها و معارف حاصل از این قبیل روایات با توجه به نوع مواجهه کلینی با این قبیل روایات است.

یک هیچ اما، است شده انجام پژوهشی کارهای تفسیری روایات چنین هم و الکافی اصول و کلینی زمینه در کنون تا □ □ تا کنون - با توجه به تعریفی که از روایات قرآن شناخت در ادامه می □ آید - به طور جامع به تحلیل همه جانبه این روایات پرداخته است. به عنوان نمونه مقاله: فتح الله نجارزادگان با عنوان تأملی در احادیث تحریف □ □ نامی (قم، کنگره کلینی مجموعه مقالات فارسی، ج 5) □ □ الکافی □ □ که در کنگره کلینی □ شناسی و کتب آن کنگره انجام گرفته است.

با است ایازی محمدعلی سید: مقاله، دارد اشاره الکافی در شناسی □ قرآن روایات عنوان به که ای □ مقاله تنها □ □ عنوان تحلیلی از جایگاه قرآن شناسی اهل بیت در کافی. (دو فصلنامه علمی پژوهی حدیث پژوهی دانشگاه کاشان، سال اول، شماره دوم، پاییز و زمستان 1388، صص 137-170)

این جامع ابعاد تمام به نه پرداخته بیت اهل منظر از تفسیری روایات تمام شناسی - گونه به بیشتر نیز نامبرده مقاله □ □ قبیل روایات، که تنها بخشی از روایات تفسیری هستند از این رو در مقاله حاضر، تنها روایات فرامتنی درباره قرآن تحلیل شده است، یعنی روایاتی که مواجهه مستقیمی با متن آیات نداشته و تفسیری از خود آیه ندارد، بلکه مباحثی را حول قرآن و پیرامون برخی سوره و آیات مطرح می - کنند که توضیح و دامنه آن در متن آمده است. بنابراین نوآوری □ های پژوهش حاضر عبارتند از:

(1) دسته □ بندی و طبقه □ بندی و تحلیل جامع این قبیل روایات

(2) بررسی اعتبار محتوایی و کاربرد این روایات در عرصه مباحث قرآنی

(3) تحلیل و پاسخ □ گویی به برخی اشکالات پیرامون این احادیث

(4) فهم روش و منطق کلینی در مواجهه و گزینش این قبیل روایات □ □

ادامه در و شده بندی □ دسته و بندی □ طبقه، احصاء کامل طور به روایات ابتدا تحلیل و پژوهش این □ □ ره □ آوردهای این احادیث مورد بررسی و کنکاش قرار گرفته است.

2. مفهوم □ شناسی

المبته. است آن آیات یا و سوره، کریم قرآن از فرامتنی و کلی آگاهی حاوی روایات، شناسی قرآن روایات از منظور □ □ به یک اعتبار می □ توان گفت تمام روایات تفسیری (به معنای عام) حاوی اطلاعات قرآن □ شناسی هستند، اما منظور ما از این روایات، روایاتی هستند که تبیینی از متن آیه ندارد، بلکه آگاهی □ های کلی و فرامتنی از آیات در اختیار قرار می □ دهند، که مستقیماً در تبیین، تفسیر و توضیح آیات دخالتی ندارد.

معنای به قرآن شناخت آنها اصلی مسئله یا موضوع که هستند روایاتی □: شناسی قرآن احادیث از مقصود بنابراین □ □ کلی کتاب باشد و آگاهی □ ها و داده □ هایی کارآمد در شناخت قرآن ارائه می □ نمایند. احادیث قرآن □ شناسی با متن آیات مواجهه مستقیم معنا شناختی و تبیینی ندارند. از این رو عمل تبیین و تحلیل متن در آنها رخ نمی □ دهد، هر چند که اطلاعات یاد شده در آنها در مقام تفسیر و فهم متن مؤثر و کارآمد هستند. □ (راد، 1393: 18)

آگاهی □ های یاد شده از این قبیل است:

1. کتاب - شناسی: شناخت مآتن، ماهیت، فرایند پدیداری، منزلت و کار آمدی و...

... و ها - سوره و آیات، آثار و خواص، فضایل، اوصاف، اسامی شناخت: شناسی - اسم 2.

3. متن - شناسی: شناخت نوع متن، ساختار و زبان متن، ویژگی های متن، ترتیب و تدوین متن، بین متنی، و...

4. تاریخ - شناسی: شناخت زمان و مکان، مخاطب، شأن، سبب، فضا شناسی نزول... قرآن.

5. روش - شناسی: اصول و قواعد خاص فهم و تبیین، المزام - های اخلاقی فهم، روش ها و شیوه های فهم و... قرآن.

6. آسیب - شناسی: مناقشات و چالش های فراروی متن، آسیب های فهم و... قرآن. (رک: راد، 1393، ص 18)

منحصر نخست مورد پنج در المکافی اصول در موجود روایات، گرفته صورت بررسی در، بندی - تقسیم این به توجه با می - شوند.

3. فراوانی و طبقه بندی

روایات «قرآن شناخت»

نوع

کتاب - شناسی

اسم - شناسی

متن - شناسی

تاریخ - شناسی

روش - شناسی

زیر

مجموعه

ماهیت شناسی □ □ □

□ □ 6

منزله سور

4

فضایل و خواص سور

فضایل المایات

23

□

شأن □ □ □ نزول

14

فضای نزول

4

اطلاعات تاریخی

5

□

توحید

7

توحید+سایر

6

سایر

7

تعداد

10

43

9

23

1

مجموع

86

□

□

□

□

□

□

است تقسیم قابل ذیل جدول مطابق روایات این کلی گزارش یک در □

4. ره □-آوردنها

مطرح تأملی قابل و جدی مباحث، شناخت قرآن روایات از ها-بندی-طبقه و ها-بررسی این بدنبال □ □ می-گردد که از زمره یافته □-های این گونه □-شناسی است. مباحثی مهم که از تحلیل این احادیث بدست آمده و هر یک جای بحث و تتبع دارد.

4-1. تحلیل و ارزیابی برخی روایات اسباب المنزول کلینی □

ممکن صحیح روایات به اعتماد با تنها و، مشکل امری را آیات صحیح المنزول اسباب به یابی-دست برخی □ □ دانسته □-اند. این امر در مکتب تفسیری اهل سنت بیشتر قابل توجه است و برخی از آنها سخن گفتن درباره اسباب نزول را جز با شرایطی جایز نمی □-داند (واحدی، 1411: 10) چرا که اسباب المنزول جز از راه روایت به دست نمی □-آید و متأسفانه بسیاری از وقایع در گذشته ضبط نمی □-شده است، بنابراین غالب روایات منقول چندان منابع قابل اعتمادی ندارند (معرفت، 1382: 68) البته مسئله اعتبار روایات اسباب المنزول در مکتب حدیثی امامیه با اهل سنت متفاوت است چرا که آنها از دسترسی به احادیث صحیح حقیقی در موارد عدیده □-ای محرومند، اما در مکتب اهل بیت: روا امت فراوانی است که به گونه صحیح از طرق ایشان رسیده و تا به حال به شش از چندین هزار روایت در این زمینه گردآوری شده است. (رک: معرفت، 1382: 68) مکتب امامیه به لطف حضور ائمه بالخاص، امام باقر و امام صادق و اسناد قوی و مسند در این زمینه دستی بالاتر دارد. (معرفت، 1390، ج 1، ص 180) از طرفی بیان و گزارش سبب نزول آیات، راه و روش استوار و مطمئنی برای فهم معانی قرآن کریم است، چرا که غبار اشکال و ابهام را از چهره معنی و مقصود آیات می □-زداید. (حجتی، اسباب المنزول: 83)

از مباحثی و خدا رسول از بعد امامان و جانشینان با مرتبط مسائل الکافی اصول المنزول شأن روایات از بخشی بعلاوه □ □

این قبیل است که جزء مبانی قطعی و مورد اعتقاد امامیه است و مشابه آن به طور فراوان در منابع اهل سنت نیز انعکاس یافته است. بنابراین مضامین این روایات اسباب المنزول خواستگاه اعتقادی - در شیعه - و حدیثی - در فریقین - دارد که نشان از غنای روایات شأن نزول کلینی دارد. لذا بر اتقان و اعتبار روایاتی که در موضوع تاریخ - شناسی و در قسمت شأن نزول ذکر شده است، می - افزایش. به چند نمونه توجه کنید:

4-1-1. روایت شأن نزول آیه ولایت و خاتم بخشی حضرت علی 7 در رکوع نماز (کلینی، همان، 2: 11)

دادن صدقه و بخشی خاتم ماجرای آیه این های - نزول شأن از که اند - کرده نقل نیز فریقین مفسران و محدثان - حضرت علی در رکوع نماز است، (ابن ابی حاتم، 1419، 4: 1162؛ طبری، 1412، 6: 186؛ فخر رازی، 1420، ابن). است سنت اهل مفسران جمهور قول، دیدگاه این که اند - کرده تصریح مفسران از برخی ی حت (... و 383: 12: 12: عطیه، 1422، 2: 208؛ ثعلبی، 1418، 2: 396)

4-1-2. آیه تبلیغ (ابلاغ، عصمت) مائده 67 و ماجرای غدیر (کلینی، همان، 2: 27)

فخر 1172؛ 4: 1419، حاتم ابی ابن). است شده گزارش سنت اهل تفاسیر در آیه فضایی و نزول شأن این - رازی، 1420، 12: 401؛ ثعلبی، 1422، 4: 92) در منابع حدیثی اهل سنت نیز این واقعه و حدیث "من كنت مولاه" گزارش شده است. (حاکم نیشابوری، بی - تا، 3: 110؛ بخاری 1401، 4: 194 و...)

4-1-3. آیه مودت: شوری 23 (کلینی، همان، 2: 28، 29)

1420، فخر رازی 3276؛ 10: 1419 ابی ابن) سنت اهل و شیعه مفسران مشترک نقل نیز نزول شأن این - دارد اهتمام بدان کلینی که (43: 9: 1372، طبرسی 310؛ 8: 1422، ثعلبی 595؛ 27: 1422)

4-1-4. آیات اول سوره طه

رسول خدا 6 را ش وه آن بود که بر نوک انگشتان پاها ش برای عبادت با ستد، پس خدا به او نازل فرمود: «طه» ما أنزلنا على ك القرآن لتشفي (کلینی، همان، 3: 244)

پیامبر که بود مضاعفی رنج و مشقت آیات این نزول علت که اند - آن بر فریقین مفسران و محدثان □ □ 6 از خوف و شوق الهی در عبادت بر خویش متحمل می - ساخت اتفاق دارند. (ابن جوزی، 1422، 3: 150؛ سیوطی، 1404، 4: 7؛ طبرسی، 1372، 22: 1420، فخررازی، 288؛ 4: 288)

، ارزشمند نزول شأن روایات کوشد - می کلینی که آید - می دست به ، گذشت آن بیان که هابی - نمونه برخی از □ □ مشهور، متفق علیه و متقن را در اصول گرد آورد، به گونه □ - ای که اثبات □ - گر مبانی اعتقادی امامیه باشند.

هستند اهمیت و اعتبار مورد جهت چند از ، نزول شأن روایات از بخشی مضمون □ □

1. محتوای آنها ضمن انطباق با آیه و هم راستا با مبانی اصلی و اعتقادی امامیه هستند (بالمخصوص در مباحث ولایت و امامت و خصائص آنها)

2. محتوای بخشی از این قبیل روایات، مورد گزارش محدثان و مفسران فریقین در شأن نزول آیات هستند. که نشان از اعتماد آنها بدین روایات در ماهیت اسباب نزول آیات مرتبط را نشان می - دهد.

است فریقین مفسران و محدثان گزارش و وثوق مورد روایاتی کلینی نزول اسباب روایات غالب محتوای بنابراین □ □

2-4. تفاوت □ - های نقلی کلینی در گزارش روایات شأن نزول

متفق روایات آن با مرتبط مباحث و امامت مسئله در شیعه اعتقادی مباحث با مرتبط های □ - نزول شأن در کلینی □ □ علیه و مشهور را ذکر کرده است، اما در باره آیه □ «إِنَّ الْمَلَّةَ وَمَالِي كَتَهُ يُّصَلُّونَ عَلَيَّ الْمَنَّبِيِّ...»: احادیثی مرتبط با زمان رحلت رسول خدا 6 آورده است و در هیچ جای الکافی به روایات مشهور به کیفیت صلوات بر رسول اکرم و اهل بیتش که در منابع حدیثی فریقین آمده، اشاره □ - ای نکرده است. منظور از آن روایت مشهور در شأن نزول این آیه است که:

وَهِيَ لَعَّ وَالصَّ وَأَنْ آمَنَ نَذَّالَ آهَى آ اَيِّ بَالِنِ يَلَعَّ وَنَلَّ صُيَّ هَتَّ كَالِيَّ مَ وَهَ الْمَلَّ نَ! نَزَلَتْ لِمَا □ □ □ □
سَلَّ مَوَاتَسَلَّ مَأَّ، قَلْنَا: اَرْسُولَ الْمَلَّةِ قَدْ عَلِمْنَا الْمَسْلَامَ عَلَ كَ فَكَ فِ الْمَصَلَاةِ عَلَ كَ؟ قَالَ: قَوْلُوا: الْمَلَّهِمَّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدَ وَعَلَيَّ
آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَيَّ اِبْرَاهِيمَ وَعَلَيَّ آلِ اِبْرَاهِيمَ اِنَّكَ حَمْدُ مَجْدٍ، وَبَارِكْتَ عَلَيَّ مُحَمَّدَ وَعَلَيَّ آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا
بَارَكْتَ عَلَيَّ اِبْرَاهِيمَ وَمَوْ آلِ اِبْرَاهِيمَ اِنَّكَ حَمْدُ مَجْدٍ □ □

31: 22، همان، طبرسی 3151: 10، همان، حاتم ابی ابن). است شده نقل سنت اهل منابع در روایت این □ □

3-4-4. داده‌های تاریخی در مورد وضعیت جسمانی مؤمنی که در سوره یاسین می‌دهد، دارای همین کارکرد هستند. (کلینی، همان، 4: 517)

اما، ندارد دخالت آیه آن خود تفسیر در مستقیم طور به بودن فرامتنی علت به شناخت قرآن روایات اطلاعات المبتته می‌توانند نظرگاه‌هایی کلی در تفسیر قرآن باشند؛ یعنی داده‌های بدست آمده از این برآیند، می‌تواند ارزش تفسیری و فهم قرآنی داشته باشند، یعنی این توانایی را در اختیار مفسران قرار دهند که امکان استفاده حداکثری از قرآن را برای آنها فراهم نماید. مثلاً در دعای حضرت ابراهیم در جهت فتنه قرار نگرفتن مومنان که کلینی گزارش کرده (کلینی، همان، 3: 654) می‌توان بدست آورد که یکی از آزمایش‌های الهی برای انسان‌های مؤمن در دنیا، آزمایش انسان به فقر و تنگدستی است. همچنین بیماری و نقصان ظاهری مانع انجام اقدامات اصلاحی و تربیتی در جامعه و ابزار طرد چنین فردی از درگاه الهی نیست.

4-4. تحلیل و ارزیابی دیدگاه کلینی به روایات خواص سوره

بیت اهل روایات از شماری در فضایل و خواص آیات و سوره سخن به میان آمده از این روایات در میراث روایی از جمله کافی انعکاس یافته است. این قبیل روایات در اصول المکافی بیشتر در کتاب المدعا و کتاب فضل القرآن وجود دارند. در کتاب فضل القرآن، مرحوم کلینی تنها به ذکر خواص و فضایل چند سوره از مجموع 114 سوره قرآن عنایت داشته که عبارتند از: حمد، زلزال، ملک. در این بین، بیشترین فراوانی مربوط به سوره توحید با خواص مختلف و متفاوت است. 14 مورد به فضیلت سوره توحید، دو مورد به قدر، کافرون و حمد و بقیه سوره‌ها نیز یک مورد از فضایل نقل شده است.

احادیث حتی و نیست لازم سوره فضائل باب در محرمه و واجبه مسائل در ضروری دقت، نظر اهل از برخی عقیده به بسیار ضعیف را هم می‌توان نقل نمود و ملاک عمل قرار داد. (مدیرشانه چی، 1384: 150، 151) لذا بسیاری از روایات فضایل را قابل اعتماد نمی‌دانند. اما باید در مورد روش کار کلینی باید گفت که، کلینی تنها به تعداد انگشت شماری از احادیث فضایل سوره به ویژه سوره توحید اعتماد نموده و آنها را گزینش و این فضایل را نقل نموده است. با مراجعه به میراث روایی شیعه این فراوانی و کثرت فضایل درباره خواص و فضایل سوره توحید به طور کلی، نوعی عمومیت و فراگیری دارد. (ابن بابویه، 1406: 127، 129؛ طباطبائی، همان، 20: 390، 392) که عظمت و اهمیت این سوره مهم قرآن کریم را می‌رساند.

سنت اهل روایت در مشابه‌هایی نمونه آورد- می‌تواند توحید سوره فضایل در کلینی که روایاتی آنکه دیگر نکته دارد که برخی از علماء اهل سنت نیز قائل به صحت آنها شده‌اند. (المخل، آل، 1419: 41) یکی از محققان عصر حاضر اهل سنت به بررسی احادیث صحیح و سقیم در فضایل سوره پرداخته است. وی از 9 عنوان سوره‌ای که کلینی از فضایل آنها یاد کرده، برای هفت عنوان به غیر تکاثر و قدر- قائل به ورود احادیثی صحیح در فضایل این سوره بوده است. از نگاه او فقط برای برخی از سوره‌ها و تعداد از آیات خاص هم چون آیت المکرسی و آیات سوره آل عمران روایات صحیح در فضایل آنها نقل شده است. (رک: قطنه آمال، 2005)

دست به ذیل موارد است شده عنایت ها- بدان کلینی که ها-سوره فضایل و خواص در دقت از بنابراین □ □
می-آید که روش نقل احادیث فضایل او را تا حدی با دیگران متمایز می-نماید: □

1) کلینی فقط خواص و فضایل تعداد انگشت شماری از سوره □-های قرآن را نقل کرده و با وجود کتاب فضل القرآن در اصول الکافی، برای تمام سوره قرآن چنین نکرده است.

2) در □ میان فضایل سوره، بیشترین فراوانی -□ قریب نیمی از فضایل سوره □-ها-□ به سوره توحید اختصاص داده شده است. □

3) کلینی قصد نقل خواص سوره □-ها و بعضی آیات داشته، چرا که یک باب با این عنوان ایجاد کرده است (فضل القرآن)، ولی فقط روایاتی را برگزیده که از نظر ایشان قابل اعتماد یا مشهور است. □

4) این رویکرد حداقلی کلینی به روایات فضایل و خواص سوره می-تواند نشان از نگاه مبنایی او در این باره نیز باشد. یعنی آنکه از نظر ایشان نیز برای همه سوره و آیات قرآن فضایل نقل نشده است.

5) یکی از اهداف کلینی برای آوردن این قبیل روایات، و ایجاد کتاب فضل القرآن، شاید آن باشد که به نهضت احیای جایگاه قرآن که خصوصاً در دوره صادقین شکل گرفته بود اشاره نماید چرا که ائمه با طرح روایاتی در زمینه فضایل خواندن □ □ □ سوره □-های قرآن، کوشیدند تا قرآن را در جامعه اسلامی احیا کنند. (جعفریان، 1387: 356,357)

5-4. مباحث علوم قرآنی در روایات قرآن شناخت

برخی روی بدین است آورده قرآن تاریخ و قرآن علوم اساسی های-نظریه و تخصصی مباحث در روایاتی، کلینی □ □ از صاحب نظران، از کتاب الکافی کلینی به عنوان یکی از منابع اصلی روایی و تاریخی در مباحث علوم قرآنی یاد می-کنند به ویژه مباحث کتاب فضل القرآن این کتاب، که بطور خاص مشتمل بر این مباحث است. (معارف، 1382: 25) چند نمونه:

1-4-5. روایت: ال قرآن ā □ □ خ اص و ع ام، و مُح ك م و مُتَش اِبِه، و ن ا س خ ā □ □ و مَن س وُخ و... (کلینی، همان، 1: 530)

بیانات نقل این شود-□ می یاد قرآنی علوم مباحث تخصصی عناوین از، دقیق و واضح طور به، روایات این در □ □ امام، از این لحاظ حائز اهمیت است که بعضی قدمت تحقیقات مستقل در مباحث علوم قرآنی را به قرن هشتم باز گردانند،

و از بدرالدین زرکشی، به عنوان نخستین محقق مسائل قرآنی یاد می‌کنند و پس از آن، از کتاب الماتقان سیوطی در این باره نام برده می‌شود که آن نیز در حدود قرن نهم هجری نگاشته شده است. (معرفت، 1382: 56) بنابراین نگاشته‌های پراکنده وجود دارد، اما قدمت نخستین تک نگاره‌های مستقل علوم قرآنی به زمانی متأخرتر از زمان معصوم 7 و حتی جمع کلینی می‌رسد. و مسئله مهم دیگر، تأیید همراهی و هم‌سنخی این علوم تخصصی از قرآن با مکتب وحی و اهل بیت است.

2-5-4. روایات دیگری با داده‌هایی حاوی تاریخ قرآن به تبیین اولین و آخرین سوره نازل می‌پردازد. (کلینی، همان، 4: 660) در این روایت نخستین سوره نازل را سوره علق می‌دانند، واقعیتی که مورد اتفاق است. اما درباره آخرین سوره نازل که در روایت نصر معرفی شده است، اشکال شده است. چرا که آیات و سوره‌های دیگری بعد از سوره نصر نازل شده است. بخش دوم روایت در تطبیق با واقعیت در تعارض به نظر می‌آید. مرحوم مجلسی در مرآة المعقول در این باره می‌گوید «احتمال قوی منظور این است که سوره کاملی بعد از سوره نصر نازل نشده است و در این صورت تعارضی بین نزول بعضی آیات بعد از سوره نصر - آن چنان که مشهور است - وجود نخواهد داشت.» (مجلسی، 1404، 12: 518)

است علق نازل سوره نخستین که چرا، است واقعیت با سازگار روایت، آنکه نتیجه [1] و محتوای سوره نیز با گزارش تاریخی نخستین سوره منطبق است. (بخاری، 1401، ج 1، ص 97؛ نیشابوری، بی‌تا، ج 6، ص 88) دانشمندان علوم قرآنی ضمن استناد به این روایت درباره نخستین سوره، آخرین سوره را نصر می‌دانند، چنانکه معصوم فرموده زیرا آخرین سوره نازل بطور یکجا و کامل است و در سال فتح مکه و قبل از سوره براءت یکجا و به طور کامل نازل شده است. (معرفت، 1428، 1: 81) برخی از محققان به پیروی از ابن عباس آخرین سوره را سوره نصر می‌دانند. (سیوطی، 1973، 1: 27) (رامیار، 1385: 594) بنابراین مرحوم کلینی در این باره نظر دقیق و صحیح را برگزیده و روایت معصوم را آورده است.

3-5-4. نمونه‌های دیگری از روایات، مربوط به زمان نزول قرآن (کلینی، همان، 4: 662) و همچنین تقسیم بندی کلی سوره‌های قرآن است (کلینی، همان، 4: 600) که خواستگاهی مشترک در فریقین دارد. به دنبال این تقسیم بندی رسول خدا 6 از سوره‌ها، بزرگان صحابه و علماء تفسیر، از همان صدر اسلام به تبیین آن عنایت داشته و حتی ترتیب و نظم و چینش سور قرآن موجود را بدان توجه و توصیه نموده‌اند. (حاکم نیشابوری، بی‌تا، 2: 221)

وجود قرآنی علوم مهم مباحث حول ارزشمند اطلاعات با روایاتی، کلینی شناخت قرآن روایات میان در آنکه نتیجه [] دارد.

6-4. بررسی مسئله تحریف در روایات قرآن شناسی

ذهن به را کریم قرآن تحریف شبهه که گردد - می مشاهده روایاتی کلینی شناخت قرآن گونه روایات در تأمل با [] متبادر می‌سازد. البته کلینی عنوانی این مضمون ندارد؛ اما بیان این روایات چنین شبهه - ای را ایجاد می‌کند. برخی با استناد به آنها ادعای تحریف - ناپذیری را که شیعه بدان معتقد و ملتزم است {تحریف لفظی} زیر سؤال برده - اند.

روایات این محتوای دوم دارند قرآن درباره کلی و فرامتنی ماهیت: نخست که هستند روایاتی ذیل روایت سه □ □ ناظر به کل قرآن است، لذا بیشترین استنادها درباره تحریف بدین □ها شده و در معرض بالاترین انتقادات به ثقة الماسلام کلینی و کتاب المکافی به طور خاص و شمه به طور عام دارند (رک: نجارزادگان، 1378، 5: 177) بنابراین می □توان گفت با تحلیل این چند روایت می □توان به حقیقت مسئله در نگاه کلی و کلان پی برد و دیدگاه کلینی را در این مسئله از آن جست. □

1. عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرَ 7 يَقُولُ: «مَا ادَّعَى أَحَدٌ مِنَ الْمَنَاسِي أَنْ جَمَعَ الْقُرْآنَ كُلَّهُ كَمَا أَنْزَلَ إِلَّا كَذَابٌ، وَمَا جَمَعَهُ وَحَفِظَهُ كَمَا نَزَّلَهُ إِلَّا تَعَالَى إِلَّا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَابْنُ أَبِي مَرْثَدَةَ مِنْ بَعْدِهِ
هیچ کس مدعی نیست قرآن همانگونه که نازل شده است، جمع کرده است، و حقیقتاً احدی جمع و نگهداری نکرده آنگونه که خداوند نازل کرده است جز علی بن ابی طالب و امامان پس از او

2. عَنْ أَبِي جَعْفَرَ 7 أَنَّهُ قَالَ: «مَا يَسْتَطِيعُ أَحَدٌ أَنْ يَدَّعِيَ أَنْ عِنْدَهُ جَمْعُ الْقُرْآنِ كُلِّهِ ظَاهِرًا وَبَاطِنًا غَيْرَ الْأَوْصِيَاءِ.» (کلینی، همان، ج 1 ص 567): احدی نمی □تواند مدعی شود که همه قرآن از ظاهر و باطن نزد او است جز اوصیاء □.

که نماید ادعا آنها از غیر کس هر و کنند جمع را قرآن اند □توانسته معصومان تنها آید □می بر روایت ظاهر از □ □ قرآن جمع کرده و در اختیار دارد، دروغگو است. بنابراین ظاهر سخن این خواهد بود که قرآن فعلی جمع کامل کلام الهی نیست، که نتیجه آن تحریف است. □

چرا است روایت از سطحی و ناصحیح فهمی، شده یاد روایات از برداشتی چنین رسد □می نظر به تتبع و دقت با اما □ □ که:

4-6-1. منظور از این جمع و حفظ قرآن که در روایت آمده، جمع ظاهر و باطن، تنزیل و تأویل و به عبارتی تمام معارف عمیق مرتبط با قرآن نازل است. و اشتغال قرآن بر ظاهر و باطن، واقعیتی است که فریقین بر آن صحه گذاشته □اند. آیا جز اهل بیت: کسی در طول تاریخ مدعی صادقی بوده که ظاهر و باطن قرآن به تمام در اختیار اوست؟

آن فهم از اوصیاء غیر که، است معصوم امامان و پیامبر از فراگیری به منحصر قرآن باطنی معارف و معانی وجود □ □ نتوانند (بابائی، 1388، ج 2 ص 21) شاهد آنکه، روایت دوم به نوعی مبین روایت اول است که جمع قرآن، را مشتمل بر

می-توان مدعی شد این روایت مقصودی جز اثبات تحریف قرآن کریم را ندارد؟ یا امکان فهم دیگر و ارائه نظریه جز این نیز وجود دارد؟

در تحلیل روایت باید گفت:

و قرآنی وحی از غیر که باشد تشریحی یا بیانی وحی با همراه قرآن آیات مقدار تعیین، عبارت این از منظور: نخست □ □ تنزیلی است. شیخ صدوق بدون اشاره به این روایت در این باره نقلی دارد که می-گوید □ «آنچه به صورت غیر قرآنی وحی شد، اگر به قرآن افزوده شود، شمار آیات آن هفده هزار آیه خواهد شد.» □ (ابن بابویه، 1414، ص 84)

ایشان هدف توأند-می تنها بلکه، کند اثبات کریم قرآن درباره را کلینی دیدگاه توأند- نمی مذکور روایت: دوم □ □ نقل و گزارش آن روایت باشد. شاهد این مدعا آنکه روایت یاد شده در کتاب فضل القرآن باب نوادر، آن هم به عنوان آخرین حدیث این باب نقل شده که بیانگر دیدگاه تحریف گرایانه او نخواهد بود. □

(ب) دیدگاه تصحیحی متن روایت

داده رخ کاتبان ناحیه از اشتباه و، است هزار هفت بلکه، نیست «هزار هفده» □ مذکور عبارت، دیدگاه این با مطابق □ □ است. لذا نسبت دادن تحریف گرایانه به کلینی با چالش جدی مواجه شده است. زیرا: □

نشان این است آمده (1781: 9، 1406، کاشانی فیض) □ □ «آلاف سبعة» عدد با روایت این، الموافی در کتاب: نخست □ □ می-دهد در نسخه کافی که در دست ایشان بوده، عدد □ «هفت هزار» نقل شده است. لذا این احتمال که بعدها توسط ناسخان، عبارت «عَشْرَ» اضافه شده و به شکل «سَبْعَةَ عَشْرَ أَلْفَ» نقل شده، قوت می-گیرد. ایشان در تفسیر خود «المصافی» نیز به نقل از کتاب المکافی روایت را با همین عدد «سبعة آلاف» □ □ (فیض کاشانی، 1415، 1: 54) ذکر می-کند. علامه شعرانی نیز تأکید می-کنند که این عبارت «عَشْرَ» از اضافات مستسخین است و عدد «سبعة آلاف» بر عدد واقعی انطباق دارد. ایشان در این باره می-گوید: □ «نظر من درباره واژه «سبعة عشر ألف آة» در این خبر، این است که واژه «عشر» قطعاً توسط بعضی از نساخ یا راویان در متن حدیث اضافه شده است.» □ (مازندرانی، 1382، 11: 76 پاورقی)

است نزدیک بسیار، شده نقل قرآن آیات تعداد شمارش در که اعدادی با تخمین مبنای بر هزار هفت عدد: دوم □ □ قرآن، طبق روایت کوفیین - که صحیح □-ترین و قطعی □-ترین روایات است - 6236 آیه دارد. این روایت، از حضرت امیر 7 روایت گردیده است. و اکنون نیز عدد قرآن در مصحف شریف، همین رقم است. (معرفت، 1382، ص 82) تعداد آیات قرآن کریم بین شش تا هفت هزار است. (نجازادگان، 1387، 1: 84) شعرانی ذیل این روایت می-گوید: □ ذکر تقریبی موارد از بعضی در، اشیاء شمارش در که است معمول که همانگونه، است تقریبی هزار هفت عبارت □ □ می-شود. □ «(مازندرانی، 1382، 11: 76 پاورقی)

بنابر روایت در آیه هزار هفت عدد علاوه به. دارد اضافات روایت متن و شده تصحیف دچار مذکور روایت متن لذا □ □
گزارش تخمینی بوده که نزدیک با تعداد آیات حقیقی قرآن است.

4-7. اعتبار شناسی روایات قرآن شناخت کلینی

با راستا هم چنانکه است اهمیت و عنایت مورد و معتبر حد چه تا روایات قبیل این مفاد که دیدیم گذشته مباحث در □ □
دیدگاه جمعی از مسلمانان غیر امامیه نیز می □ باشد. کلینی در انتخاب روایات فضایل نزول نیز رویکردی گزینشی داشته و
تنها به نقل فضایل برخی از سوره □ ها، به صورت گزینشی اعتنا نموده است. هم چنین در کتاب دعا به بعضی از آیات که
اهمیت دعایی داشته اشاره داشته است. بنابراین می □ توان ادعا کرد که دست کم روایات قرآن شناخت اصول الکافی
کلینی اعتبار محتوایی دارند و تنها یک روایت به نظر تخالف قطعی با مبانی امامیه در تفسیر قرآن دارد، در نقلی که منتسب
به فعل جلوس امام صادق 7 است، نوعی از سبک جلوس و نشستن به خداوند منتسب می □ گردد.

ه هذ س ل ج ، ش ر ع ا ل ی ل ع □ □ □ □ و ی ت ا س و ض ر ا ل و ا ت ا و م ا ل س ق ل خ ن م - ل ج و ز ع - ه ا ل ل غ ر ف ن ا م ل □ □
ا ل ج ل س ة ل ی س ت ر ح ، ف ا ن ز ل ا ل ل ة ع ز و ج ل : □ «ا ل ل ة ل ا ا ل ه ا ل ا ه و ا ل ح ی ا ل ق ی و م ل ا ت ا خ ذ ه س ن ة و ل ا
ن و م □ □ □ □» ... (کلینی، 1429، 4: 742)

عزوجل خداوند برای ... و استراحت به نیاز، جسمانیت قبول آن ظاهر که است آن مضمون، روایت این عمده اشکال □ □
است. که با قرآن و روایات دیگر مخالفت دارد و محتوای آن مورد قبول نیست.

نفی، آیه به توجه با برخی و (1404، 12: 564، مجلسی) شمرده ضعیف را حدیث سند الکافی شارحان از برخی □ □
جسمانیت (مازندرانی، 11، 1382: 119) برای خدا کرده □ اند بعضی نیز با ارائه حدیثی از الکافی که در آن امام سجاد
نفی هر گونه حالت نشستن برای خداوند را می □ کند، این حدیث را مخالف حدیث دیگر می □ دانند. (رک:
کلینی، 1406، 5: 624)

در متعال خداوند برای جسمانیت تصور که چرا. باشد شده صادر تقیه شرایط در مذکور روایت است ممکن علاوه به □ □
باورهای مکتب عامه نمود دارد.

نهایت سخن آنکه روایت مذکور به دلایل ذیل مورد تأیید نیست.

(1) مخالفت با قرآن

(2) عدم مطابقت با اصول و مبانی قطعی امامیه و مسلمات دینی و شرعی

(3) مخالفت قطعی با احادیث معتبر و استوار

(4) احتمال صدور روایت در شرایط تقیه

4-8. رویکرد کلینی به روایت قرآن شناختی

قرار و روایت چپش توجه با کافی اصول در شناختی قرآن روایات در کلینی الاسلام ثقه دیدگاه فهم منظور به □ □ گرفتن آنها ذیل کتابها و عناوین باب □-ها و هم چنین مفاد روایت این رویکرد قابل استنباط است، در یک بر آورد کلان قریب به 75 درصد روایات قرآن شناخت در جلد چهارم الکافی قرار دارند. این جلد به جهت اشتمال بر سه مبحث، یعنی کتاب دعا و کتاب فضل القرآن و المعشره، سرشار از روایات قرآن شناخت است. از این رو، در آن رویکرد تعمیمی به ندرت به چشم خورده و اساساً رویکرد تأویل گرایی هم در آن وجود ندارد. مطلب دیگر آنکه روایات گونه قرآن شناخت، بخش اعظم آن در کتاب فضل القرآن و بدنبال آن بیشترین فراوانی در کتاب دعا آمده است.

به قریب القرآن فضل کتاب، ترتیب به شناختی قرآن شاخصه با روایات حضور فراوانی بیشترین آمارگی نگاه یک در □ □ 37 روایت، کتاب المدعا 24 با روایت، کتاب الحج، 15 روایت کتاب المعشره و ایمان و کفر هر یک 4 روایت، کتاب توحید 3 روایت و کتاب المعلم یک روایت دارد.

،گونه این در کلینی دیدگاه آنکه نتیجه □ □ رویکردی قرآن شناسانه و قرآن محوری است. و کلینی دغدغه شناساندن و معرفی فضل قرآن دارد، زیرا:

نگر کل طور به کریم قرآن شناسایی و معرفی در فرامتنی، الکافی اصول شناختی قرآن روایات اکثر قالب: نخست □ □ است. □

روایات احتساب با است روایات درصد 40 از بیش با القرآن فضل کتاب در روایات این فراوانی بیشترین: دوم □ □ بخش کتاب المدعا مجموعاً بیش از 70 درصد روایات محتوایی قرآن شناسانه دارد. کلینی نیز با همین نگاه، این روایات قرآنی را تبویب کرده است.

مربوط گونه این روایات درصد 50 عبارتی به .هستند شناسی-□ اسم قسیم در، شناخت قرآن روایات از نیمی: سوم □ □ به فضایل قرآن، سور و آیات هستند.

5. جمع - بندی

بنایی زیر و سودمند های - داده و اطلاعات حاوی، خود فرامتنی ماهیت وجود با شناختی قرآن روایات: آنکه نتیجه □ □ در فهم قرآن هستند. کلینی خود، بدین مسئله واقف بوده و کوشیده روایاتی را برگزیند که در این مسئله، نقش آفرین، سودمند و مورد توجه باشند. روایات قرآن شناخت، در حوزه مباحث فرامتنی قرآن کریم است و روایات شأن نزول □ ها و فضایل و خواص سور و آیات یا اطلاعات تاریخی و متن □ - شناسی آیات قرآن کریم را در بردارد. احادیثی با این چنین ماهیت □ - هایی در اصول الکافی باید چنان با اهمیت و اعتبار نباشند، در حالی که دیدیم در نقل احادیث قرآن شناختی رویه غالب کلینی گزینش و نقل احادیثی است که مورد اعتماد، عنایت و اهمیت بوده و مضمون آن استوار و در موارد بسیار مورد اتفاق و کاربردی و در حوزه باورهای اصلی امامیه در تفسیر است. و این نشان اهتمام ویژه او حتی در این قبیل موارد دارد. نتیجه آنکه شاید برخی از روایات قرآن شناختی کلینی در مقایسه با سایر روایات دیگر به آن حد اعتبار نرسد، اما در مقایسه کلی و تطبیقی عام می □ - توان ادعا کرد روایاتی که کلینی با ماهیت قرآن شناختی نقل نموده، عموماً وزین و مورد اعتماد و استفاده و استناد در حوزه شناخت قرآن و مباحث قرآن شناختی است. و در بسیاری از موارد، این روایات مورد توجه، عنایت و بحث موافقین و مخالفین آنها بوده است.

□

منابع

قرآن کریم

الف. منابع عربی

1. ابن ابی حاتم عبدالرحمن بن محمد، تفسیر القرآن المعظم (ابن ابی حاتم □ □ حاتم)، عربستان: مکتبه نزار مصطفی المباز، 1419 ق.

2. ابن بابو 4، محمد بن علی، المأملی، تهران: کتابچی، 1376 ش.

3. _____، إعتقادات الإمامه 4، کنگره شیخ مفید قم، 1414 ق.

4. _____، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، قم: دار المشرق، 1406 ق.
5. ابن جوزي، ابوالفرج عبدالرحمن بن علي، زاد المسیر فی علم التنفس، ر، د روت، دار الکتب العربی، 1422 ق.
6. ابن عطية اندلسي، عبدالحق بن غالب، المحرر الموجز فی تفسير الكتاب المعزوز، د روت، دارالکتب العلمی، 1422 ق.
7. بخاری، محمد بن اسماعیل. صحیح البخاری، بیروت، دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع، 1401-1981 م.
8. ثعلبی، عبدالرحمن بن محمد، جواهر الحسان فی تفسير القرآن، د روت، دار احیاء التراث العربی، 1418 ق.
9. ثعلبی ز شاپوری، ابواسحاق احمد بن ابراهیم، المکشف و المبدآن عن تفسير القرآن، د روت، دار احیاء التراث العربی، 1422 ق.
10. حاکم ز شاپوری، محمد بن عبدالله. المستدرک علی الصحیحین، تحقیق و سف عبد الرحمن المرعشلی، بی-جا، بی-نا، بی-تا.
11. المخلّال، محمد بن الحسن، فضائل سورة الاخلاص و ما لقارئها، تحقیق الدكتور ابوبکر علی المصديق، بیروت، دار البشائر الاسلامیة، 1419.
12. سیوطی، جلال الدین: الإیتقان فی علوم القرآن، بی-نا، بی-تا، المکتبة الثقافیة، بیروت، 1973 م.
13. سوطی، جلال الدین، الدر المنثور فی تفسير و المأثور، قم: کتابخانه آية الله مرعشي نجفی، 1404 ق.
14. صادقی تهرانی، محمد، الفرقان فی تفسير القرآن بالمقرآن، قم: انتشارات فرهنگ اسلامي، 1365 ش.

15. صبحی، صالح، مصطح المحدث، ترجمه عادل نادر علی، قم، اسوه، 1383ش.
16. طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه، 1417ق.
17. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران: انتشارات ناصر خسرو، 1372ش.
18. طبرسی، ابو جعفر محمد بن جریر، جامع البیان فی تفسیر القرآن، دار المعرفه، بیروت، 1412ق.
19. طوسی، محمد بن الحسن، المأملی، قم: دار الثقافة 1414ق.
20. طوسی، محمد بن حسن، المتبیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
21. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، الکافی، قم: دار الحدیث، 1429ق.
22. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، الکافی، تهران: دار المکتب الإسلامیة، 1407ق.
23. فخر رازی، ابو عبد الله محمد بن عمر، مفاتیح الغیب، بیروت: دار احیاء التراث العربی، 1420ق.
24. فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی، تفسیر المصافی، تهران: مکتبه المصدر، 1415ق.
25. فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی، الموافی، اصفهان: کتابخانه امام امیرالمؤمنین علی (ع) - اصفهان، چاپ: اول، 1406ق.

26. قطینه آمال، الصحيح و المسقیم فی فضایل القرآن المکریم، عمان، دار و مكتبة المحامد، 2005.
27. مازندرانی، محمد صالح بن احمد، شرح الکافی الأصول و المروضه، تهران: المكتبة الإسلامیه، 1382، 4، ق.
28. مجلسی، محمدباقر بن محمد تقی، بحار المانوار، بیروت: دار الماضواء، 1413 ه.ق.
29. مجلسی، محمدباقر بن محمد تقی، مرآة المعقول فی شرح أخبار آل الرسول ﷺ، تهران: دارالمکتب الإسلامیه، 1404، 4، ق.
30. مدیر شانه‌چسبی، کاظم، درایة الحدیث، قم، جامعه المدرسین حوزه علمیه قم دفتر انتشارات اسلامی، 1384.
31. معرفت، محمدهادی، المتفسر الماثری الجامع، قم، التمهید، 1390 ش.
32. معرفت، محمدهادی، تلخیص التمهید، قم: نشر اسلامی (لجماعه المدرسین)، 1428، ق.
33. نجارزادگان، فتح الله، سلامة القرآن من التحریف، تهران: پیام آزادی، ج 1، 1378 ش.
34. واحدی، علی بن احمد، اسباب نزول القرآن، بیروت: دار المکتب العلمیه، 1411، 4، ق.
- ب. منابع فارسی
35. ایازی، سیدمحمد علی، تحلیلی از جایگاه قرآن - شناسی اهل بیت در کافی، دو فصلنامه علمی پژوهشی حدیث پژوهی دانشگاه کاشان، سال اول، شماره دوم، پاییز و زمستان 1388.

36. بابایی، علی اکبر، مکاتب تفسیری، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و سمت، 1388.
37. حاجتی، سید محمد باقر، اسباب المنزول، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، 1377.
38. حاجتی، سید محمد باقر، پژوهشی در تاریخ قرآن کریم، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، 1377.
39. جعفریان، رسول، حیات فکری و سیاسی امامان شیعه، قم: انصاریان، 1387.
40. راد، علی، گونه‌شناسی احادیث تفسیری از نظریه تا تطبیق، مجله تفسیر اهل بیت، سال دوم، ش اول 1393.
41. رامیار، محمود، تاریخ قرآن، تهران: امیر کبیر، 1385.
42. معارف، مجید، در آمدی بر تاریخ قرآن، تهران: نباء، 1383.
43. معرفت، محمد هادی، تاریخ قرآن، تهران: سمت، 1382.
44. مهریزی، مهدی، روایات تفسیری شیعه و گونه‌شناسی و حجیت، قم: مجله علوم حدیث / سال 15 / شماره 1.
45. نجارزادگان، فتح‌الله، تأملی در احادیث تحریر فیه نمای «الکافی»، قم: کنگره بزرگداشت کلینی، مجموعه مقالات فارسی، ج 5.

□

□

□

□

□

□

[1]. نظرات دیگری در باره نخستین سوره نازلۀ مطرح است: هم چون حمد و یا مدثر و ... اما همه آنها جای اشکال یا جمع ابتدایی با نظریه نزول □ سوره علق به عنوان نخستین سوره است. رک: معرفت، تاریخ قرآن؛ سید محمدباقر حجتی، پژوهشی در تاریخ قرآن کریم، تهران، انتشارات امیر کبیر؛ معرفت، تلخیص المتمدید، ج 1 ص 79.

□